

Поліщук Я. О.

Університет імені Адама Міцкевича в Познані

У ПОШУКАХ МИНУЛОГО: АВТОРСЬКИЙ ДОСВІД МАРИНИ ГРИМИЧ

У статті йдеться про сучасну рецепцію радянської спадщини в художній літературі. Після її радикальних оцінок, характерних для 90-х рр. минулого століття, настав час незаангажованої рефлексії. Романна диалогія Марини Гримич «Клавка» (2019 р.) та «Юра» (2021 р.), на думку автора статті, відповідає вимогам такої рефлексії, оскільки письменниця запропонувала сприйняття радянської епохи крізь призму приватних спогадів і специфічних сентиментів. Марина Гримич створює популярний наратив минулого, працюючи з його стереотипними оцінками, проте ці оцінки піддає сучасній верифікації. Успішність цього літературного проєкту полягає в тому, що він пропонує неоднозначний образ радянської епохи. Не замовчуючи негативних сторін радянського минулого, письменниця все-таки знаходить в ньому симпатичні риси. З цієї метою вона локалізує наратив до сфери літературно-культурного життя зображуваної епохи, а також осмислює передусім приватний вимір життя персонажів, їхню емоційно-чуттєву перцепцію часу. В романі «Клавка» зображено повоєнний період, тобто 1940-ві рр., причому увагу зосереджено на літературному середовищі, на драматичних подіях у Спілці письменників України. Натомість у романі «Юра» відтворено культурну атмосферу періоду 1960-х рр. Для авторки цей період подвійно цікавий: як час суспільного бунту проти системи та як період власного дитинства. Звідси сентиментальний погляд на радянське минуле, а також елементи ностальгії в аналізованих творах. Марина Гримич створює колективний портрет радянських людей, акцентуючи увагу на пересічних, а не на виняткових постатях. Її герої лояльні до радянської влади й успішно роблять кар'єру. Проте авторку найбільше цікавлять обставини їхнього приватного життя, культурна атмосфера того часу та особисті історії персонажів. Із цього погляду відбувається переосмислення радянської епохи.

Ключові слова: радянська спадщина, минуле, роман, герой, покоління, ностальгія, література.

Постановка проблеми. Недавнє минуле становить непростий і доволі суперечливий предмет осмислення в культурах посткомуністичного світу, які поступово звільняються від негативних наслідків цього минулого. В Україні критичне опрацювання радянської спадщини розтягнулося на десятиліття. Відсутність радикальних реформ і пролонгація влади радянських еліт, що успішно пристосувалися до нових умов Незалежності, зумовили ситуацію своєрідної інерції в часі, коли минуле хоч фізично відійшло в історію, але ментально практикувалося й надалі. У суспільній думці немає одностайної оцінки радянської спадщини: одні її цілковито відкидають, інші ж сприймають позитивно, підкреслюючи окремі здобутки комуністичної цивілізації.

Тридцятирічна часова відстань, яка відділяє наших сучасників від краху радянського режиму, створює цікавий прецедент, аби повернутися до осмислення недавнього минулого, оминаючи при цьому крайнощі оцінок, характерні для перших років після розпаду Радянського Союзу. Тривала часова пауза дає змогу абстрагуватися від надміру емоційних оцінок. Таким

чином, умови нашого часу спонукають до того, щоб із відсвіженою увагою подивитися на радянську цивілізацію ХХ ст., акцентуючи на призабутих деталях і постатях цього досвіду.

Впродовж часу, що минув після 1991 р., оптика сприйняття минулого неодноразово змінювалась, і ці зміни є прикметним свідченням суперечностей на шляху виходу з полону радянської епохи. У перші роки після краху СРСР домінувала фрустрація і дезорієнтація у ставленні до минулого: система, яка здавалась універсальною й незнищенною, раптом розсипалась на очах, що викликало шок і тотальне нерозуміння історичної ситуації. Тому початок 1990-х рр. можна окреслити як «час для зосередженої жалоби, для співучасті в таїнстві поховання» [20, с. 149]. Значний часовий проміжок дозволив децю пригасити ностальгійні мотиви, натомість акумулювати критичну рефлексію минулого. В межах цієї рефлексії проявилася роздвоєність, реалізована в раціональному та емоційному ставленні до СРСР. З одного боку, свідомість закріпила віддаленість у часі – радянське однозначно відійшло в минувшину, окреслилось

як завершений етап життя. З іншого боку, картина минулого перейшла у внутрішній досвід людини, залишилась емоційно забарвленим спогадом, який волею-неволею викликає емпатію до пережитого. Ідеологічні означники минулого видаються менш істотними, проте зростає значення приватного виміру життя, який надалі викликає живі емоції й видається по-новому привабливим. Це створює парадоксальний ефект, коли людина водночас прощається з минулим, але й культивує окремі його образи, прагне зберегти у пам'яті та дорожить ними. Те, що раніше накидалось ззовні, як-от комуністична ідеологія, переходить у формат внутрішнього досвіду [20, с. 153].

Додатковим аргументом на користь такого погляду виступає той факт, що наразі – найкращий час, аби зрозуміти радянський досвід. Адже останні радянські покоління, тобто народжені в 50–70-х рр. ХХ ст., перебувають у стані життєво творчої зрілості та потребують своєрідного звіту сумління, коли звертаються до минулого, прагнучи відділити в ньому добро від зла, творче начало від профанного, продуктивне від банального тощо. У свідомості цих поколінь цілком логічно виникає затребуваність на порахунки з минулим, що, зокрема, обертається спокусою своєрідного виправдання давніх помилок та ілюзій – з плином часу вони здаються благими і неістотними. У переосмисленні радянського минулого взагалі нелегко збагнути специфічне поєднання паралельних світів, які репрезентувала офіційна дійсність та приватні уявлення про життя в країні. Ці світи дивним чином перетиналися, через що, залежно від позиції стосовно них (активної, пасивної чи нейтральної), людина формує пам'ять про СРСР.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Після порівняної маргіналізації теми радянського минулого дослідники знову поновлюють інтерес до нього, використовуючи нові методологічні та інтерпретаційні підходи до осмислення теми. Зокрема, такий погляд на недавнє минуле запропоновано у працях, написаних із позицій «нової антропології», коли за основу беруться не маркери ідеології, політики, суспільного розвитку, а становище звичайної людини, її спосіб рефлексії навколишньої дійсності. Антропологічний підхід було реалізовано в низці наукових праць російських та західних (нерідко, до речі, емігрантів із СРСР) учених. В основі їхніх досліджень – аналіз соціально-культурних та побутових чинників радянської людини, на відміну від декларованих комуністичною владою ідеологічних постулатів [2; 3; 7; 18; 19; 22].

В українському гуманітарному дискурсі таких досліджень бракує. Наприкінці минулого століття вони тільки починались [12], причому в умовах вищезазначеної кризи цінностей і небажання повертатися до осмислення недавно пережитого профанного досвіду. Проте останніми роками спостерігається зростаючий інтерес до аналізу радянської спадщини [8; 10; 11], зокрема до її відображення в художній літературі [6]. Вважаємо цей інтерес важливою ознакою часу, що спонукає до переоцінки недавнього минулого: як на конкретно-предметному, так і на системному рівнях.

Постановка завдання. Важливим завданням у межах осмислення минулого стає розмежування ідеологічних настанов влади та життєвої практики. Адже елементи комуністичного устрою, що зафіксовані в офіційних документах та підтверджуються історичними фактами, далеко не завжди відображають реальний досвід людей, які жили в радянській системі. Так з'являється евристичний досвід «нової антропології», що пропонує зосередити увагу на феномені людини, на її складній та суперечливій істоті, яка проявляла в умовах радянської дійсності не тільки реакції сприйняття (акцептації), а й зворотні – реакції відторгнення або принаймні невтручання, нейтралітету, байдужості, пасивного ігнорування тощо. Наукові студії в цій площині є продуктивними, оскільки виявляють приховані раніше фактори, які, однак, варто взяти до уваги. Очевидно, що такі дослідження будуть продовжені в подальші роки, адже інтерес до радянської культурної спадщини не тільки не втрачається, а й зростає. Важливо, щоб цей інтерес не обмежувався ностальгійним дискурсом, а супроводжувався критичною рефлексією.

Застосовуючи підхід «нової антропології», автор статті пропонує аналіз рецепції радянського досвіду на прикладі художньої літератури. Матеріалом для такого аналізу стали популярні романи сучасної української письменниці Марини Гримич. Ці твори, на нашу думку, цілком добре ілюструють вищезазначені тези: письменниця не приховує свого ностальгійного погляду на минуле, проте все ж її інтерес стосується приватного життя персонажів, а не ідеологічного фону, партійних гасел чи суспільних подій тих часів.

Виклад основного матеріалу. В сучасній українській літературі небагато творів, які відповідали би вимогам критичного перегляду радянської спадщини. Романи Марини Гримич «Клавка» (2019 р.) та «Юра» (2020 р.), що становлять своєрідну діалогію [4; 5], засвідчують спробу рефлексії минулого, але в певному сегменті, який

репрезентує культурну свідомість радянських людей. Авторка сприймає радянське в контексті приватного життя, що значно (а іноді й принципово) відрізняється від загальноновизнаної версії історії, яка прописана в підручниках.

За жанровими ознаками роман-диалогія наближений до родинної саги. Авторка ставить у центр оповіді приватне життя персонажів [1; 13; 14]. У першому романі це відображає внутрішній світ дівчини Клавки – скромної секретарки, котра мешкає в комунальній київській квартирі, через що досить тісно спілкується зі звичайними людьми, які є її сусідами, друзями та знайомими. Спостерігаючи за поведінкою представників владної верхівки, Клавка дивиться на них знизу вгору. Вона тільки поверхово пізнає закони й звичаї цього середовища, коли із професійної потреби набуває певного досвіду. Так, Клавка спостерігає за поведінкою очільників Спілки письменників, коли вони опиняються під нищівним вогнем партійної критики й змушені каятися в «ухилах» та «помилках», обмовляти самі себе. Вона буває також в ідеологічному відділі ЦК Компартії УРСР, який взагалі наводить страх на недосвідчену секретарку. Отже, сфера комуністичної номенклатури тут хоч і присутня епізодично, але зображена з певної дистанції, так би мовити, ексклюзивно [15].

У другому романі («Юра») ця опція дещо змінена. Оскільки предметом зображення є життя й побут комуністичної номенклатури [17], авторка змальовує події, що відбуваються в елітній багатоповерхівці, яку населяють представники владної верхівки радянської України. Проте основна увага зосереджена на постатях самої Клавки (тепер вона виступає в ролі дбайливої й уважної матері та дружини), її високопоставленого чоловіка та сина Юри. Більше коло становить спілкування сусідського й товариського рівня: у ньому проявляються різні вдачі персонажів, які представляють ту саму номенклатуру: партійних діячів, чиновників, кадебістів тощо. Не можна сказати, що їхній побут і стиль життя типовий для тогочасного Києва. Він радше нетиповий та особливий, але це також створює певну інтригу, позаяк виявляється, що навіть у цьому середовищі присутні ліберальні ідеї, вони знаходять тут добрий ґрунт, незважаючи на солідарність та страх, які сковують таких людей.

Роман «Юра» цікавий також тим, що в ньому зображено настрої кількох соціальних груп радянського суспільства. Крім радянських чиновників та їхніх сімей, це також світ літератури та культури, який представлений професійним оточен-

ням Клавки, оскільки вона працює редактором у провідному республіканському видавництві «Молодь», тобто зустрічається й спілкується з письменниками та діячами культури.

Зі свого боку оточення Клавчиного сина Юри, талановитого студента Київського університету, комсомольського активіста, унаочнює світ радянської молоді 1960-х рр. [17]. Це той цікавий період, коли відбувається зміна поколінь – на кін історії виходять молоді люди, що є дітьми повоєнних інтелігентів із першого роману. Незважаючи на статусність (діти комуністичної номенклатури мають тепличні умови життя й побуту, порівняно зі звичайними ровесниками), вони активно шукають себе – і наражаються на обмежувальні лінії тогочасного режиму, який жорстко контролює кожного громадянина СРСР, попри всі можливі привілеї походження. Перший досвід заборон та утисків – це водночас момент індивідуальної ініціації молодих персонажів: вони переконуються, що пропагандистські гасла, які молодь звикла сприймати як правду, є тільки маскуванням справжньої суті комуністичного режиму.

Роман-диалогія Марини Гримич задуманий був не одразу. Як видно, появу другого твору («Юра») певною мірою каталізував успіх «Клавки». Адже цей роман одразу ж здобув прихильного читача. Він мав рекордний успіх на Книжковому арсеналі 2019 р., став переможцем Форуму видавців у Львові, а також увійшов до фіналу «Книги року ВВС» [15].

Масовий інтерес до «Клавки» можна, зокрема, пояснити тим, про що йшлося вище. Це характерна тенденція нашого часу, що полягає у бажанні «переписати» радянську історію, знаходячи в ній острівці позитиву, які хочеться згадувати з ностальгією. Власне кажучи, так працює ностальгійна пам'ять: вона відрізняється від звичайного пригадування минулого тим, що має відтінок емоційного спогаду, тобто пов'язана з певними суб'єктивними емоціями, які й надають їй привабливості та неповторності [10, с. 105; 2]. Розвиваючи радянську тему, Марина Гримич також вдається до ностальгійної характеристики минулого, зокрема, у другому з аналізованих романів. Це пов'язано з тим, що на період 1960-х рр. припадає дитинство авторки: вона навіть зобразила маленьку Маринку Гримич як епізодичного персонажа роману «Юра».

Питання побуту становлять для письменниці незмінний інтерес, і це також відповідає заявленій вище формулі емоційних екскурсів у минуле. Так, розповідаючи про повоєнний Київ, вона створює колоритні образи цього міста, нібито побачені

очима літературних героїв. У критичному відгуку на роман «Клавка» Андрій Любка зазначає: «Я б натомість хотів додати кілька слів про ще одного головного героя роману, якого, здається, ще не згадували в рецензіях та оглядах. Мова про Київ. Адже це самодостатній і повнокровний персонаж. Його будинки й вулички, підворіття й підвали, РОЛП та Євбаз, колоритні мешканці, перехожі й продавці – все це виписано з любов'ю, нічим не меншою, ніж відомі письменники та їхній щоденний побут. Поруч із Києвом з'являється Ірпінь, відомі письменницькі дачі, цей маленький рай, такий соковитий і романтичний у романі...» [15].

Існує принципова відмінність образу, який створила у своїй художній уяві Марина Гримич, від фактичного стану людини в Радянському Союзі. Адже визначальною ознакою цього стану була загальна несвобода, замаскована обов'язковим колективізмом та радянськими ритуалами. Ці ритуали утворювали своєрідне магічне коло, поза межі якого людина не могла вийти. Вони вели до того, що окрема людина абсолютно втрачала індивідуальність та розчинялася в загальній масі, виконувала накинута згори волю [21, с. 190]. Лише дисиденти першими змогли вийти поза зачароване коло та його розірвати. Тому історію дисидентського руху 60–80-х рр. XX ст. сучасні дослідники вважають історією розриву радянської матриці, яка раніше була обов'язковою й непорушною [21, с. 189]. Але дисиденти – це відважні винятки із загального правила. Зазвичай радянські люди не бунтували проти комуністичної системи, а приймали її хіба що з певними застереженнями. Саме такими є й герої «Клавки» та «Юри» Марини Гримич.

Симптоматичним є вибір часу дії в обох аналізованих творах. Якщо в першому з них таким часом є період сталінських повоєнних «чисток» (події розгортаються в 1947 р.), то в другому романі знаковим стає 1968 р. Так само, як партійний пленум 1947 р. став апогеєм ідеологічних нагінок і засвідчив, попри наївні сподівання, незмінно хижацьку й цинічну суть сталінського режиму, 1968 р. виявився переломним у новітній історії СРСР. Адже він означав фактичну поразку спроби лібералізації тогочасного соціалізму, що відома як «хрущовська відлига», а також повернення до репресивної практики проти проявів вільнодумства в СРСР. Отже, і на долі героїв впливає цей своєрідний вододіл часу: хтось стає на бік правди, а інші, навпаки, відсторонено спостерігають чи бояться, а то й відверто відстоюють радянський бюрократичний режим.

Зображений у романах Марини Гримич «момент істини» стає моральним випробуванням для персонажів, зокрема молодих і недосвідчених. Письменниця принципово ставить на пересічного героя [1; 15; 17]. Її персонажі – не лицарі боротьби чи відважні дисиденти, а звичайні люди, що прагнуть жити й любити, тобто торують шляхи лояльної угоди з режимом, загрозу якого все ж виразно відчувають. Ці герої-конформісти не шукують конфліктів із владою, а навпаки, їх уникають. Проте якщо старше покоління загартоване й збагачене досвідом у своєму пристосуванні (невипадково на першому плані бачимо мешканців номенклатурного будинку, населеного представниками партійної та державної еліти), то молоде – схильне до романтичних ілюзій і вірить у можливість спрямувати схиблений світ.

Авторку роману цікавить, як живі людські емоції та переживання пробиваються крізь застиглу й холодну оболонку комуністичної доктрини. Рік 1968 стає в цьому сенсі найбільш відповідним часом суспільного неспокою, коли проявляються характери, а також зазнають гарту моральні якості героїв. Слід сказати, що оптимальний шлях, який обирають ці персонажі, – це шлях м'якої лояльності. Виховані в душі комуністичної доктрини вони почуваються цілком комфортно в суспільстві, доки не пізнають подвійну мораль влади. І Клавка, й її син прагнуть добре вписатися в систему, в якій живуть, вони воліють не помічати її суперечностей, навіть не реагують на кривду, якщо це не зачіпає їхніх інтересів. Ось як Клавка повчає свого сина, пояснюючи йому суперечності радянської дійсності:

«Партія і комсомол мають свою мову, я б сказала: жаргон. <...> От слухаєш виступ партійного чи комсомольського діяча або читаєш передовицю у «Правді» чи в «Известиях» – і начебто кожне, окремо взяте слово тобі зрозуміле, а все вкупі заганяє тебе, навіть якщо ти філолог, у ступор. Ти – як пам'ятник Щорсу на бульварі Шевченка: вже й на коня сів, і за вуздечку взявся, і праву руку підняв, і кінь уже твій напготові – а ти чомусь ані руш! Стоїш на місці. Заціпенілий. Я довго думала над цим, а потім зрозуміла, що мова партійних документів – ритуальна. Її просто треба вивчити. Як іноземну... <...> А потім розумієш, що це просто «священна мова». Вона не повинна бути зрозумілою, бо тоді її святість пропаде! Просто треба вірити сказаному! <...> Так, мова партійних і комсомольських керівників – це теж «священна мова». І нею володіють лише обрані – партійні жерці. Вивчиш її – станеш частиною їхньої спіль-

ноти. Станеш «своїм», і всі карти тобі в руки» [5, с. 113].

Клавдія стає взірцем тактики розсудливої мімікрії, вдає із себе віддану послідовницю комуністичної доктрини, хоча насправді прагне відстоювати власні переконання. Вона – поважна редакторка провідного видавництва, дружина високого партійного чиновника Баканова, мешканка елітного будинку, – отже, їй є що втрачати. У своїй сфері Клавка на висоті: вона не тільки має добрий смак і відрізняє літературу від графоманства, а й у міру своїх скромних сил служить рідному письменству. В роздумах Клавки трапляються небанальні судження та оцінки, як-от: «На місце сухого соцреалістичного схематизму приходить соціалістичний романтизм із сільським етнографізмом. І як цьому не радіти – чи то щиро, чи то іронічно...» [5, с. 25]. Зрештою літературний світ рятує її від розчарувань, що чигають на героїню в реальному світі: «А книжка – це життя й інтер'єр, це робота й відпочинок, це початок дня і його кінець, це «що купити на подарунок», це твоя релігія і твоя музика, це твій палац, де ти королева, і твоя фортеця, де ти лицар» [5, с. 76].

До заслуг Марини Гримич слід віднести створення колоритного портрета радянської епохи. У першому романі це драматичні 1940-ві рр., період голодного й холодного існування, страждань через недавно завершену війну та її болючі втрати, а також через нову хвилю репресій, яку розгортали сталінські опричники, реагуючи таким чином на незначне послаблення ідеологічного тиску під час війни. «Юра» дає відбиток 1960-х рр.: на тлі відчутного послаблення цензури насувається нова хвиля реакції, надто ж – після «празької весни» та її брутального розгону. Представлення молодіжної культури цього часу (наприклад, цитування популярних пісень) добре передає атмосферу епохи, в якій проявляються романтичні надії та туга за звичайним людським щастям [17].

Іншим маркером цієї епохи стає мова. На перший погляд може здатися, що Марина Гримич надто захоплюється мовою вулиці й радянським сленгом. Як зауважує Андрій Любка, це цілеспрямований ефект, «...що допомагає читачеві зануритися в описану епоху. Під час читання – ніде правди діти – мене дуже дратували всі ці русизми, цитати російських класиків, частушки та примітивні пісні ламаною російською. Але сторінка за сторінкою поволі переконуєшся, що саме цей прийом дозволяє висвітлити реальну мовну картину того часу, потужність русифікації й «інтернаціональність» фронтовиків, які повернулися з війни» [15]. Отже,

«вуличний» мовний колорит романів зумовлений не недбалістю авторки. Навпаки, створенню такого колориту передувала певна попередня робота, коли письменниця освоювала мову радянської доби, щоб її адекватно відтворити.

Радянське минуле зображується в романах Марини Гримич також крізь призму *поколінневого досвіду*. Кожне з поколінь представляє свій час, тобто період молодості, формування характеру та світогляду, а також своєрідної реалізації в суспільстві. У романі «Клавка» в центрі уваги – повоєнна молодь, що в нелегких зусиллях шукає себе, долаючи суворі обставини часу: сталінські «чистки» та ідеологічні нагінки, гнітючу атмосферу нетерпимості й агресії, страх репресій. У цих умовах захист свого малого приватного простору стає неодмінною умовою збереження власної ідентичності. Звідси – важливість довірливих розмов, які ведуть персонажі, адже це ключові епізоди роману. Не менш важливими є внутрішні монологи Клавки, що передають її хвилювання та тривоги, адже далеко не всім героїня може ділитися навіть з близькою подругою.

Роман «Юра», що переносить читачів уже в порівняно благополучні 1960-ті рр., також зміщує ідеологічні акценти на наступне покоління – дітей тих, хто був молодим у 1940-х. З огляду на це головним персонажем твору стає студент Юра, син Клавки, а також його ровесники, що утворюють дружнє коло, назване за титулом популярного радянського фільму, – «Серця чотирьох». Культурний контекст українських шістдесятних виписаний тут доволі ретельно: читач знаходить згадки про пам'ятну прем'єру «Тіней забутих предків» із протестом проти арештів, про популярні в ту добу твори Григора Тютюнника, Івана Чендея, Євгена Гуцала, про суперечки довкола місця національного в соціалістичному реалізмі, про новаторські переклади Миколи Лукаша, про музичні шлягери «По долині туман», «Черемшина» тощо.

У спробі осмислення явища «шістдесятників» Марина Гримич добре відчуває властивий нерв часу, що спонукає до ревізії радянської історії [2; 9; 11; 16]. Як відомо, тривалий час радянська культура перебувала в зоні неформального табу. Либонь, ще від перелому 80–90-х рр. ХХ ст., коли ця культура була цілком дискредитована крахом держави (СРСР), що була її офіційним бенефіціаром. Пізніше виникла «радянська ностальгія», яка, навпаки, утверджує позитивний образ минулої епохи – переважно на підставі приватних спогадів (а це цілком зрозумілі сентиментальні спогади про юність та молодість, кар'єру і щастя,

що припали на період СРСР). Така ностальгія дуже характерна для пострадянського простору, зокрема для сучасної Росії, що на офіційному рівні прагне реконструювати радянські культури [2; 16]. Зауважимо: тільки в останні роки це проявилось в кількох успішних теле- та кінопроєктах, призначених для масового споживання. Так, російські серіали «Таємнича пристрасть» («Таинственная страсть», 2016 р.) та «Фарца» (2015 р.), в яких йдеться про творчу молодь 1960-х рр. радянської історії, пропонують перегляд утертих стереотипів та утверджують схвальний образ епохи та її героїв (принаймні в межах суспільної «відлиги» 60-х рр. ХХ ст., коли лібералізація радянського режиму створила ілюзію його гуманізації, а разом – наближення до світу Заходу з характерними для нього цінностями свободи, індивідуальності, креативності тощо).

Висновки і пропозиції. Романи Марини Гримич органічно вписуються в окреслений вище контекст переоцінки радянської спадщини. Письменниця робить таку переоцінку делікатно і локально – в межах літературно-культурного середовища, яке їй добре відоме. Вона акцентує не на ідеологічних котурнах та суспільних подіях, а на приватних людських відносинах, а також на щоденному побуті радянських людей.

Однак Марина Гримич розповідає про героїв, що репрезентують радянську еліту, а побутові й культурні обставини, зображені в її діалогії, зокрема у другому романі, не можна вважати типовими та пересічними. Тенденційне зображення радянського життя, яке можна спостерігати в аналізованих творах, має обмежений фокус: воно стосується інтелектуально-творчої еліти, адже саме в цьому середовищі авторка може найповніше розкрити індивідуальне сприйняття часу, відмінне від його стереотипних оцінок. На відміну від Росії в Україні кон'юнктура на ностальгію за СРСР не сформувалася, хоча суспільний запит на тугу за радянським (як свідчать соціоло-

гічні опитування останніх років, а також результати політичних виборів) таки існує. Йдеться про переоцінку досвіду минулого, донедавна табуованого, про звільнення його від спрощено-однозначних оцінок і навіть про своєрідну реабілітацію. Адже загальновідомо, що з крахом СРСР покоління будівників комунізму силою обставин опинилося в ролі лузерів, викинутих на узбіччя сучасної цивілізації. Від цього удару багато хто не зміг отямитися, затаївши глибоку образу на молодих і пострадянську дійсність загалом.

Піддаючи сумніву стереотипний погляд на радянську історію, авторка романів «Клавка» та «Юра» прагне досягнути компроміс між крайнощами, які волею-неволею маркують тему радянського побуту. Маємо на думці крайнощі цілковитого заперечення (дискредитації), з одного боку, та сентиментально-розчуленого замилювання (акцептації), з іншого. Марина Гримич все-таки ближче до другого полюса, і це цілком зрозуміло, з огляду на її власний біографічний, світоглядний та ментальний досвід, який не приховується від читача. Змальовуючи 1940-ві рр., вона вдається до спроби реконструювати ментальну мапу своїх попередників і колег по письменницькому ремеслу, а оцінюючи 1960-ті рр., сентиментально згадує власне дитинство.

Зрештою період, знаковий для радянської історії, віха історії – бунт «шістдесятників», що обіцяв стати переломною подією, проте наразився на шалений опір комуністичної системи, який не зміг здолати. Марина Гримич створює колективний портрет лоялістів 1960-х рр., що стали слухняними гвинтиками комуністичної системи. Проте письменницю цікавлять насамперед чисто людські, гуманістичні аспекти суспільної ситуації 1968 р. Вони проявляються через приватне життя, побутові інтереси, любовні інтриги тощо. Зображення минулого з такої близької, навіть інтимної перспективи – виразна домінанта образу часу, який пропонує нам авторка.

Список літератури:

1. Акуленко А. Три доли в радянській неволі: чи можна було б переписати долю Клавки. URL: <http://litakcent.com/2019/06/12/tri-doli-v-radyanskiy-nevoli-chim-mozhna-bulo-b-perepisati-dolyu-klavki/>.
2. Бойм С. Будущее ностальгии / пер. с англ. А. Стругача. Москва : Новое литературное обозрение, 2019. 820 с.
3. Вайль П., Генис А. 60-е. Мир советского человека. Изд. 2-е, испр. Москва : Новое литературное обозрение, 1998. 368 с.
4. Гримич М. Клавка : роман. Київ : Нора-Друк, 2019. 336 с.
5. Гримич М. Юра : роман. Київ : Нора-Друк, 2020. 352 с.
6. Даниленко Л. «Продовольчі експедиції» та «авоська»: споживчі пристрасті «homo sovieticus» у сучасній прозі. *Слово і Час*. 2021. № 3 (717). С. 48–59.
7. Добренко Е. Политэкономия соцреализма. Москва : НЛО, 2007. 592 с.

8. Каганов Ю. Конструювання «радянської людини» (1953–1991 рр.): українська версія. Запоріжжя : Інтер-М, 2019. 432 с.
9. Киридон А. Гетеротопії пам'яті: теоретико-методологічні проблеми студій пам'яті. Київ : Ніка-Центр, 2016. 320 с.
10. Киридон А. Спогад і пост-пам'ять у символічній системі координат (ре)конструювання минулого. *Життя «по-радянськи»: проблеми вивчення та інтерпретації (з циклу «Повсякдення: візії та смисли»)* : зб. матеріалів IV Всеукр. наук.-теорет. семінару, м. Вінниця, 27–28 квітня 2018 р. / за ред. О. Коляструк. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2019. С. 105–116.
11. Коляструк О. Досвід декомунізації та проблеми дерадянзації з позиції повсякденності. *Життя «по-радянськи»: проблеми вивчення та інтерпретації (з циклу «Повсякдення: візії та смисли»)* : зб. матеріалів IV Всеукр. наук.-теорет. семінару, м. Вінниця, 27–28 квітня 2018 р. / за ред. О. Коляструк. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2019. С. 77–89.
12. Кравченко Б. Соціальні зміни і національна свідомість в Україні ХХ ст. Київ : Основи, 1997.
13. Криницька Н. «Клавка»: любов і боротьба радянської секретарки Спілки письменників. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-50265717>.
14. Лакінський Є. Роман «Клавка» читається захопливо. URL: https://texty.org.ua/articles/96646/Roman_Klavka_chytajetsja_zahoplyvo_Tonko_peredaje_jerohu-96646/.
15. Любка А. «Клавка»: історія про травмоване суспільство. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/blog/kultura/klavka-istoriya-pro-travmovane-suspilstvo>.
16. Ностальгія по советскому / отв. ред. З. Резанова. Томск : Издательство Томского университета, 2011. 513 с.
17. Трофименко Т. Бідний Юра, але це не точно: рефлексія довкола роману Марини Гримич «Юра». URL: <http://litakcent.com/2020/07/28/bidnyy-yura-ale-tse-ne-tochno-refleksiya-dovkola-romanu-marini-grimich-yura/>.
18. Чередниченко Т. Типология советской массовой культуры. Между «Брежневым» и «Пугачевой». Москва : РИК Культура, 1994.
19. Юрчак А. Это было навсегда, пока не кончилось. Последнее советское поколение / предисл. А. Беляева ; пер. с англ. Москва : Новое литературное обозрение, 2014. 664 с.
20. Эпштейн М. СССР. Опыт эпитафии. *Амероссия. Избранная эссеистика*. Москва : Серебряные нити, 2007. С. 149–155.
21. Maszyna i śrubki, Jak hartował się człowiek sowiecki. Posłowie W. Stanisławski. Paryż – Kraków: Instytut Literacki “Kultura” – Instytut Książki, 2015. 284 s.
22. Zubok V. Zhivago's children: The last Russian intelligentsia. Cambridge : Belknap Press of Harvard univ. press, 2009.

Polishchuk Ya. O. IN SEARCH OF THE PAST: MARYNA HRYMYCH'S INDIVIDUAL EXPERIENCE

The article deals with the modern reception of Soviet heritage in fiction. After her radical assessments of the 1990s, it was time for unbiased reflection. The author of the article claims that Maryna Hrymych's novels “Klavka” (2019) and “Yura” (2021) answer the requirements of such reflection. The writer proposed the perception of the Soviet era through the prism of private memories and specific sentiments. Marina Hrymych creates a popular narrative of the past, working with its stereotypical assessments, but these assessments are represented in contemporary verification. Writer offers an ambiguous image of the Soviet era and such position made this project successful. Without ignoring the negative aspects of the Soviet past, the writer still finds good features in it. For this, she localizes the narrative to the sphere of literary and cultural life of the depicted era, and also comprehends primarily the private dimension of the characters' lives, their emotional and sensory perception of time.

The novel “Klavka” reflects the post-war period – second part of the 1940s. It focuses on the literary environment in Kyiv, on dramatic events in the Writers' Union of Ukraine. Maryna Hrymych's another novel “Yura” shows the cultural atmosphere of the 1960s. That period is doubly interesting for the writer. That was a time of social rebellion against the system and of course the period of her own childhood. These were the reasons of the narrator's sentimental vision of the Soviet past, as well as elements of nostalgia. The author creates a collective portrait of Soviet people, who are emphasizing ordinary rather than exceptional figures. Her heroes are loyal to the Soviet government and thanks for such behavior they have a successful career. However, the author is most interested in the circumstances of their private lives, the cultural atmosphere of their time and the personal stories of the heroes.

Key words: Soviet heritage, past, novel, hero, generation, nostalgia, literature.